

GYERMEKÁLDÁS ROMHÁNYBAN AZ ÁLLAMI ANYAKÖNYVEZÉS KEZDETI IDŐSZAKÁBAN 1896–1924 KÖZÖTT

MÉSZÁROS ÁDÁM

E tanulmány megírását egy napjainkban általánosan tapasztalható sajnálatos jelenség ihlette, miszerint szülőhazánk népessége folyamatosan csökken, a családok egyre kevesebb gyermeket vállalnak. Ugyanez a probléma tapasztalható a szerző szűkebb értelemben vett lakóhelye, Romhány esetében is. Ez a csökkenő tendencia azonban nem volt mindig általános, éppen ezért cikkünkben egy olyan időszakot vizsgálunk, amikor még a népességszám gyarapodása volt jellemző. A vizsgálódás középpontjába az adott időszak gyermekáldását helyezzük. A gyermekvállalás jellemzőivel, váltoásaival, szokásaival, problémáival együtt. A gyermekáldás vizsgálatát azért ebben az időkeretben helyezzük el, mert 1895. október 1-jén vezették be Magyarországon a polgári anyakönyvezést, s az első államilag anyakönyvezett teljes év 1896 volt. A végpont, 1924 pedig a vizsgált település életében volt egy nagyon fontos mérföldkő, ugyanis ekkor kezdte meg működését a Romhányi Cserépálya, ami alapjaiban változtatta meg a község és lakóinak életét, így demográfiai képét is.

Mielőtt azonban belekezdenénk a demográfiai folyamatok vizsgálatába, röviden szükséges szólnunk Romhány elhelyezkedéséről és történetének fontosabb eseményeiről, hogy átfogó képet kaphassunk a 19. század végi és a 20. század eleji községről. Romhány Nógrád megyében helyezkedik el, a Cserhát vonulatai között található Lókos-patak völgyében. A település egyben fontos történelmi helyszín, ugyanis itt vívta II. Rákóczi Ferenc utolsó jelentősebb csatáját 1710. január 22-én. A község története azonban ennél jóval régebbi időkre nyúlik vissza, hiszen már a honfoglalás előtt is lakott volt. Lakosságának jelentős részét ekkor a szlávok tették ki, erre utal maga a település elnevezése is, mely a szláv nyelvekben vízszögletet jelent. Ennek lehet is valóságalapja, hiszen a Lókos-patak a területen derékszögben törik meg.¹

¹ Szabó István: Romhány története. Romhány. 1988. 17–18.

*Romhány központja a Községháza, a római katolikus templom és az iskola épületével –
1930-as évek*

Forrás: a szerző magángyűjteménye

Az első írásos említés azonban csak jóval későbből, a 14. századból származik. Egy 1368-ban kelt oklevél szerint két település létezett a mai Romhány területén: Felsew-Rohman és Kys-Rohman. Ezek a birtokok azonban a mai község déli részén, a Kastélyka és Domb nevű településrészekén feküdtek. Felsew-Rohman a Kastélyka, Kys-Rohman pedig a Domb településrészen volt. Napjainkra ezek közül már csak a Domb megnevezés maradt fenn. Újabb említése 1433-ból származik, ekkor egy határjárási okirat említi meg a települést Kys-Rohman néven, amely egy *de Felsew-Rohman* (Felsőromhányi) család birtokában volt.² Néhány évtizeddel később, 1496-ban újabb oklevél említi a község nevét, ekkor Eghazas-Rohman és Kys-Rohman néven. Eghazas-Rohman itt feltételezhetően a korábbi Felsew-Rohmant jelentette. Láthatjuk tehát, hogy a község megnevezése az adott korban következetlen, ugyanakkor az utóbb említett oklevél fontos információt szolgáltat a település történetével kapcsolatban. Ez pedig nem más, mint hogy a 15. század végén a korábbi Felsew-Rohman már plébániával és templommal rendelkezett. A település az évszázadok során számos alkalommal cserélt gazdát, más és más földesúr birtokába került. A már említett 1368-as és 1433-as irat szerint a falu a Rhédey és Felsőromhányi családok birtokában volt, 1493-ban viszont már a

² *Chobot Ferenc: A romhányi plébánia története. Budapest. 1913. 7.*

Ruszkai és a Ruszkai-Kornis család birtokai között találjuk.³ A 16. század végén, azaz a Rákóczi-szállás idején Romhányt sem kímélték, 1526 szeptemberében a török hadsereg feldúlta, majd a két király – Ferdinánd és Szapolyai János – csatározása sújtotta. 1544-ben a nógrádi vár elestével Romhány ismét török kézre került, ezután tartósan be is rendezkedtek a törökök. A község ekkor a budai pasa fennhatósága alá került. A török korban a falut az 1562–63-as adóösszeírás említi meg, miszerint Kászim szandzsákbég a település ura, s összesen 15 adóköteles házzal rendelkezik. Az ezt követő évtizedekben szintén többször változott a két település birtokosa. 1594-ben – a tizenötéves háború idején – Romhány átmenetileg felszabadult a török uralom alól. A korábbi évtizedek azonban súlyos csorbát ejtettek a településen és annak lakóin, hiszen a kivonuló törökök egy jóformán néptelen pusztát hagytak hátra. Egy 1598-as összeírás alapján ekkor Kis-Romhány földesura Bornemissza Miklós, Nagy- vagy Felső-Romhányé pedig Bornemissza György voltak.⁴ A törököktől való sanyargatás azonban továbbra sem ért véget, 1663-ban ismét török kézre került a falu, egészen 1683-ig. A község állapota ekkorra borzalmassá vált, egy 1663-as összeírás szerint már csak 3 adóköteles porta volt itt. A törökök végleges kiűzése után a régi kettős községnek csak romjai maradtak, így az újonnan érkező és visszaérkező lakosok a mai falu helyén telepedtek le, lényegében új települést hozva létre.⁵

A legfontosabb feladat a falu újjáépítése volt, melyben óriási szerepet töltött be a helyi plébános. Mivel a község korábbi temploma nem állta ki a török időköt, a 17–18. század fordulóján sem templom, sem pedig plébánia nem volt. Az 1702. november 22-én ideérkező Janovics János plébános első, és legfontosabb feladata tehát egy templom és plébánia emeltetése volt. Az új kápolna azonban már nem a Kastélyka-dombon, hanem az újonnan benépesült faluban épült fel, fából. 1711-ben sor került egy kőből álló templom építésére is. Janovics plébános másik fontos tette az egyházi anyakönyvezés megkezdése volt. Romhányban tehát 1702 novemberétől vannak egyházi anyakönyvek, kisebb–nagyobb hiányosságokkal persze, hiszen a 18. század első felében az anyakönyvezés esetleges volt. Az anyakönyvek hiányosságuk ellenére is a község demográfiai és társadalomtörténeti kutatásának felbecsülhetetlen értékű forrásai. Segítségükkel következtethetünk Romhány 18. század eleji népességszámára, melyet 500 főre becsülhetünk.⁶

Romhány lakossága azonban a törökök kiűzését követően sem élhetett hosszú ideig békességben. A török katonákat ugyanis osztrák katonák váltották fel, akik hasonlóan fosztogatták az itt élő embereket. Mindezek mellett 1710-ben valóságos csatatérre vált a község területe, melynek pozitívuma, hogy or-

³ Szabó István: Romhány. i. m. 27.

⁴ Chobot Ferenc: A romhányi plébánia. i.m. 8–9.

⁵ Szabó István: Romhány. i. m. 34–35.

⁶ Chobot Ferenc: A romhányi plébánia. i.m. 13–14.

szágosan is ismertté tette a település nevét. 1710. január 22-én ugyanis a község határában zajlott II. Rákóczi Ferenc utolsó jelentősebb csatája a császári seregekkel szemben. Rákóczi kuruc serege a lengyel és svéd zsoldosokkal együtt a csata előtti éjszakát Bercel közelében töltötte, majd innen indultak Romhány felé január 22-én.⁷ Amint a császári csapatot vezető Sickingen altábornagy tudomást szerzett Rákócziék közeledéséről, lovasságával együtt a mai Érsekivadkert irányából január 22-én délelőtt megindult Romhány felé.⁸ A két fél összecsapása 1710. január 22-én délután 3 órakor kezdődött, s a mintegy másfél órás küzdelem valódi győzelem nélkül zárult. Kezdetben a kuruc sereg felülkerekedett a császáriakon, majd mikor megvertnek vélték őket, fosztogatásba kezdtek. Ezt használták ki a császári katonák, s újabb támadást indítottak a kurucok ellen.⁹ Ugyanakkor viszont a császáriak sem használták ki maximálisan a lehetőségeiket a győzelem megszerzése érdekében. Markó Árpád munkájában kifejti, hogy a taktikai sikert egyértelműen Sickingen könyvelhette el, hadászati szempontból viszont vita tárgyát képezi a győzelem kérdése. A szerző ugyanakkor leszögezi, hogy Rákóczinak mindenképpen fontos és pozitív volt a csata kimenetele, ugyanis ennek köszönhetően Érsekújvár átmenetileg megszabadult a császári katonáktól.¹⁰ Arról, hogy a falu népe miként fogadta a csata hírért szintén szólnak a források. Chobot Ferenc munkájában olvashatjuk, hogy a romhányi lakosokat az 1708/09. évi zord tél, illetve az 1708-ban behurcolt pestisjárvány igencsak megtizedelte.¹¹ Az életben maradt emberek nagy része viszont a csata hírére elhagyta a falut.¹² Az utókor viszont igyekszik a csata emlékét ápolni, melyről számos néphagyomány, illetve emlékmű tanúskodik.

A romhányi csata után, 1711-ben került sor az első nagyobb összeírásra, mely szerint a falu ezekben az időkben a Horváth, a Radvánszky illetve a Gerhard családok birtokában volt.¹³ Néhány évvel később, 1715-ben egy újabb összeírást végeztek, amely országos méretű volt. Az összeírás tanúsága szerint Romhányban ekkor 16 magyar adóköteles háztartás volt. Az 1720-as összeírás viszont már jelzi felénk, hogy a migráció jelen volt a területen. 1720-ban ugyanis 4 magyar és 2 tót adóköteles háztartást tartottak nyilván.¹⁴ A nyolc évvel később, 1728-ban végzett összeírásból megtudhatjuk, hogy a falu lakossága 438 fő volt, 191 lakó-

⁷ Markó Á.: A romhányi csata. 1710. január 22. Romhány. 2010. 13

⁸ Markó Á.: A romhányi csata. i. m. 17.

⁹ Markó Á.: A romhányi csata. i. m. 24–29

¹⁰ Markó Á.: A romhányi csata. i. m. 38–39.

¹¹ Chobot F.: A romhányi plébánia története. i. m. 15.

¹² Markó Á.: A romhányi csata. i. m. 35.

¹³ Szabó I.: Romhány. i. m. 43–44.

¹⁴ Chobot F.: A romhányi plébánia története. i. m. 22.

házzal.¹⁵ A 18. század második feléből fennmaradt dokumentumok újabb földbirtokos családról számolnak be Romhány kapcsán, mégpedig a Bene családról.¹⁶ A II. József uralkodásának idején végzett népszámlás igen fontos adatokat közöl a község 1784–1787 közötti demográfiai helyzetéről. A népszámlálás szerint Romhány lakossága 844 fő volt, lakóházak száma 132, a háztartásoké pedig 153. Ez a korábbi állapotokhoz képest mindenképpen ugrásszerű növekedésnek tekinthető.¹⁷ A 18. század végén ismét egy nagy jelentőségű történelmi eseménnyel hozható kapcsolatba a község, ez az esemény pedig az 1794-es Martinovics-féle összeesküvés. A mozgalomban résztvevők egyik kiemelkedő tagja, Őz Pál Romhányban, a Bene-féle kastélyban volt nevelő. Éppen ezért az összeesküvők egyik népszerű találkozóhelye Romhányban volt.¹⁸

A fennmaradt dokumentumok alapján megtudhatjuk, hogy a 18–19. század fordulóján a Bene család mellett Zemberi Márton volt a község földesura. Az 1810-es években érkezett a településre a Turóc vármegyéből származó tótprónai és blatniczai Prónay család, valamivel később pedig a Hont vármegyéből származó Laszkáry család. Mindhárom földbirtokos család, de különösen az utóbbi kettő rendkívül nagy hatást gyakorolt a 19. századi, illetve a 20. század eleji Romhány életére. Mind a Prónay, mind pedig a Laszkáry család kastélya áll még napjainkban is, és őrzi a hajdan itt élt földesúri családok emlékét.¹⁹ A település az 1848–49-es forradalommal és szabadságharcral is kapcsolatban volt. Két romhányi születésű, kiemelkedő tehetségű ember is aktívan kivette részét a toborzásból, illetve a harcokból is. A toborzásból Bagyinszki (utóbbi nevén Bereczki) Máté pomológus járt az élen, mint a márciusi ifjak egyik képviselője. Minden igyekezetével azon volt, hogy minél több romhányi lakost toborozzon a nemzetőrségbe. Ugyanakkor meg kell említenünk Prónay József országgyűlési képviselő, majd később alispán nevét is, aki a szabadságharcban Görgey Artúr oldalán teljesített kiemelkedő hadiszolgálatot. Az 1849-es hadjárat útvonalai a szomszédos településeken át vezettek, itt több ütközetre is sor került. Romhány területén azonban összeütközés nem történt, csupán arról van ismeretünk, hogy magyar és az orosz sereg 2 napig állomásozott itt.²⁰ Az 1848–49-es forradalom és szabadságharcnak fontos következménye volt a romhányi emberekre nézve is, ugyanis kezdetét vette a jobbágyfelszabadítás. Ez azonban csak nagyon vontatottan haladt előre, hiszen

¹⁵ Szabó I.: Romhány. i. m. 45.

¹⁶ Szabó I.: Romhány. i. m. 48.

¹⁷ Nógrád megye (1773–1808). (Magyarország történeti helységnévtára). Szerk. Hlavácsné Kérdő Katalin. Budapest–Salgótarján. 2002. 74–75.

¹⁸ Chobot F.: A romhányi plébánia története. i. m. 31.

¹⁹ Szabó I.: Romhány. i. m. 60.

²⁰ Szabó István: Romhány. i. m. 69–70.

még 1867-re, a kiegyezés idejére sem zárult le teljesen. A dualizmus időszakában Romhány lakossága – csakúgy, mint korábban – mezőgazdasággal foglalkozott, a termelést zömében a földesurak irányították.²¹ A 19. század utolsó évtizedeiben folyamatosan gyarapodott a népességszám, melyről a 10 évente végrehajtott népszámlálások tanúskodnak.²² Ugyanakkor a községnek állandó problémákkal is szembe kellett néznie. Példának okáért ilyen volt az oktatás megoldatlan helyzete, melyet a képviselőtestületi jegyzőkönyvekben, de a helyi Historia Domusban is nyomon követhetünk. Legfőbb problémának a tanteremhiány, illetve a költségvetés hiánya számított. Az egészségügyi ellátás terén is komoly hiányosságok jellemezték a települést, a lakosságot járványok sorozata sújtotta. A körorvosi ellátás, és ezzel párhuzamosan a gyógyszerellátás is csak az 1880-as évektől volt megoldott. A lakosság ennek ellenére mégis csak ritkán vette igénybe, melynek többek között anyagi okai voltak.²³ Romhány tehát ilyen körülmények között jutott el az általunk vizsgált korszak kiindulópontjához, vagyis az 1890-es évek közepéhez.

Az 1894. évi XXXIII. törvénycikk értelmében 1895. október 1-től országsszerre, így tehát Romhányban is bevezették az állami anyakönyvezést. Ez a forrástípus megkerülhetetlen egy település társadalomtörténetének vizsgálatakor, hiszen az addigi egyházi anyakönyveknél jóval több és pontosabb információt szolgáltat az adott személyről. Gyermekekladás vizsgálatakor mindenképpen a születési anyakönyveket kell segítségül hívnunk, de szükséges áttekintenünk a népességszámlálási adatsorokat is. Az 1890-es népszámlálási adatokat megvizsgálva meg tudhatjuk, hogy Romhánynak ekkor 1749 lakosa volt, 1900-ra ez a szám 1822-re emelkedett. 10 év alatt a lakosságszám tehát 4%-os növekedést produkált. További 10 év alatt a népességszám 1962 főre gyarapodott, ami további 8%-os emelkedést jelentett. Az 1920-as népszámlálás adatait megvizsgálva viszont szerényebb gyarapodást tapasztalhatunk, ekkorra ugyanis a község jelenlévő lélekszáma 2003 fő volt, vagyis az előző népszámlálás adataihoz képest itt az emelkedés mértéke csupán 2% volt.²⁴ A következőkben áttekintjük, hogy a születési anyakönyvek alapján milyen sajátosságai tárhatók fel a gyermekvállalásnak a romhányi lakosok körében. Így megvizsgáljuk többek között a születések számát, azok időbeli eloszlását, illetve a gyermekhalandóságot.

A község születési anyakönyvi bejegyzéseit vizsgálva meg tudhatjuk, hogy 1896 és 1924 között összesen 1772 születés történt Romhányban. Az ezzel kapcsolatos diagramot vizsgálva láthatjuk, hogy a születésszám viszonylag egyenle-

²¹ Szabó István: Romhány. i.m. 71–73.

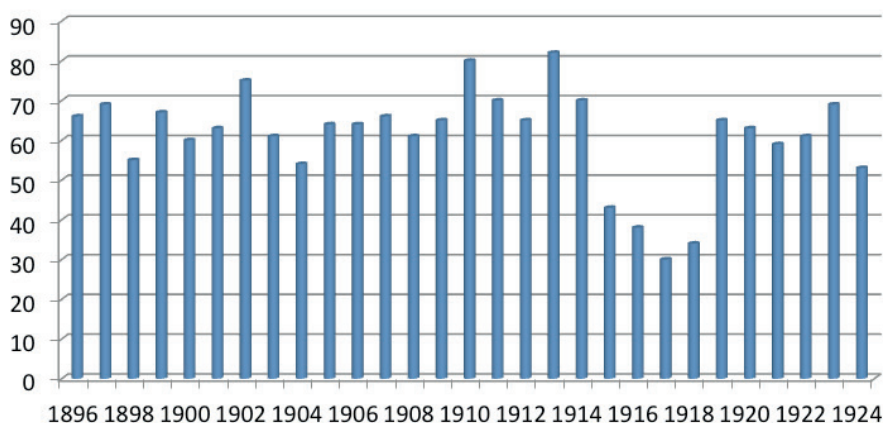
²² Szabó István: Romhány. i.m. 77.

²³ Szabó István: Romhány. i.m. 82–84.

²⁴ Az 1890–1920. évi népszámlálások adatai. Forrás: <http://konyvtar.ksh.hu/neda/> (Utolsó letöltés: 2014. 06. 15.)

tesnek mondható, az egyes évek között nincsenek nagy különbségek. Átlagosan 61 gyermek született az egyes években.

A születések évek szerinti megoszlása 1896–1924 között

Ha a diagramot jobban megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy van néhány olyan esztendő, amikor a születések száma valamilyen okból eltér az átlagostól. Ennek okait a község életében kell keresnünk. Az első ilyen év 1902 volt, amikor 75 gyermek született, tehát az átlagostól 14-gyel több gyermek jött világra. Az 1902-es születésszám nagyobb mértékű emelkedését vizsgálva kimondhatjuk, hogy a községben nem volt olyan történelmi esemény, ami a születések számát ily mértékben befolyásolta volna. A vizsgálatnak tehát más módját kellett alkalmazni, hogy feltárjuk a gyarapodás okát. A születési bejegyzések részletesebb átvizsgálása után tűnt fel, hogy az adott évben két ikerpár is született, ami önmagában 2-vel megnöveli a születések számát. Ehhez a tényhez társult még, hogy 1902-ben 6 olyan családban is történt születés a faluban, akiknek semmilyen más nyomuk nincsen az anyakönyvi bejegyzésekben, az érintett párok tehát nem Romhányban kötöttek házasságot, illetve nem is szültek itt több gyermeket. Megtaláljuk ezek között a gazdatiszti, a földbirtokosi, de a cselédi családokat is egyaránt. A diagramot tovább vizsgálva szembetűnik az a jelenség is, hogy az előző években a születések száma alacsonyabb volt, s ez a hiány az 1902-es évben pótlódott. Újabb nagyobb mértékű eltérést az 1910-es évben tapasztalhatunk, ebben az évben a születésszám elérte a 80 főt, ami az átlagos születésszámot 19-cel haladta meg. Ebben az esetben is hasonló vizsgálati módszert kellett alkalmazni, mint az 1902-es esetről. Először is meg kellett vizsgálni, hogy milyen esemény tör-

tént a község életében, ami hatást gyakorolhatott a születésszám gyarapodására.²⁵ Ekkor nyert megállapítást a tény, hogy 1909. június 11-én érkezett Romhányba a Vác–Diósjenő–Drégelypalánk vasútvonal szárnyvonala.²⁶ Ezzel együtt több olyan család is betelepült a faluba, akik a vasútnál vállaltak munkát, mint például a kalauz, a vasúti előljáró és a málházó családja is. Ezek a családok pedig az 1910-es évek első felében Romhányban születték gyermekeiket. Az 1910-es évben összesen 3 vasutas családból történt gyermekszületés. Az emelkedés okánál itt is számba kell vennünk a természetes népességyarapodást, mint tényezőt, hiszen egyre több ember érte meg a felnőttkort, és vállalt gyermekét. A születésszám terén újabb gyarapodást az 1913-as évben figyelhetünk meg. Ekkor a születésszám elérte a vizsgált időszakban a születési csúcsot, összesen 82 gyermek született. Ez az év minden tekintetben nagyon hasonlított az 1910-es évre, a születésszám emelkedése mögött ugyanazok az okok húzódnak. 1913-ban összesen 5 gyermek született vasutas családba. A diagramot jobban megvizsgálva joggal következtethetünk arra a tényre, hogy az újabb születési csúcs az előző évek trendjéből kiindulva 1915–1916-os években lett volna. Az I. világháború itt is – mint mindenhol – jelentős hatást gyakorolt a születésszám alakulására. A háború első teljes évében, 1915-ben az előző évhez képest 39%-os zuhanást tapasztalhatunk a születésszám terén, tehát a születésszám több mint harmadára esett vissza. Ez a csökkenő tendencia tovább folytatódott, s a mélypontot az 1917-es esztendőben érte el. Ekkor mindössze 30 gyermek született, ami az 1914-es évhez képest 57%-os csökkenést jelent. A háború utáni első békeévben, 1919-ben a születések száma ugrásszerűen megnőtt és ismét meghaladta az átlagot. Ebben az évben összesen 65 születés történt a faluban, zömében júliustól decemberig terjedő időszakban. Ebből megállapítható, hogy a gyermekek fogantatása 1918 őszén történt, amikor a katonák a háború végeztével hazakerültek a frontokról. A világháború azonban hosszú távú hatást gyakorolt a születésszám alakulására, hiszen az 1920-as évek első felében sem tért vissza az 1910-es évek elejének magas születésszáma, hanem az 1904–1909 közötti szintre állt be, a születésszám egyetlen esetben sem érte el a 70 főt.²⁷ Ennek egyik okaként azt nevezhetjük meg, hogy a harctéren számos családfő halt hősi halált.

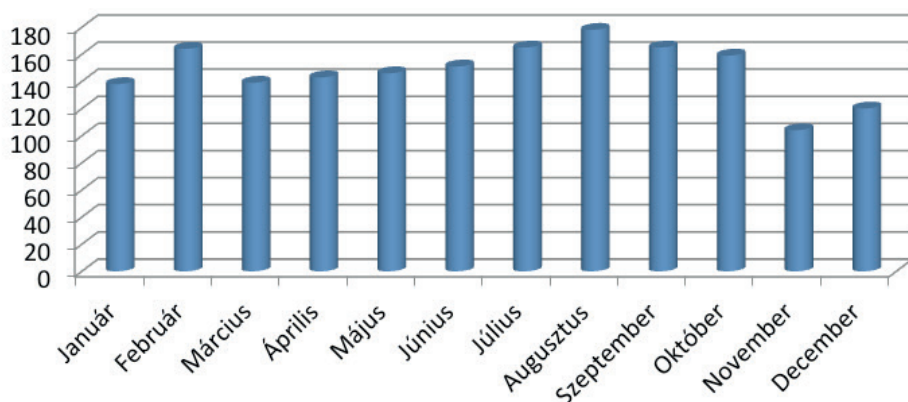
A születésszám vizsgálatakor mindenképpen érdemes megvizsgálnunk annak havi megoszlását az egyes éveken belül. A vizsgált időszak egészére nézve a születésszám havi megoszlása a következő diagramon látható, amely megmutatja számunkra, hogy egy túlnyomórészt mezőgazdasági munkából élő községről van szó.

²⁵Nógrád Megyei Levéltár Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

²⁶*Szvircesek Ferenc*: Nógrád megye vasúthálózatának kiépülése (1867–1939). In: A Nógrád megyei múzeumok évkönyve. 5. sz. Salgótarján. 1979. 98.

²⁷NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

A születések számának havi megoszlása 1896–1924 között

A diagramon is látható, hogy a születések száma márciustól szeptemberig növekszik, bár a növekedés mértéke nem szignifikáns. A legmagasabb születésszám július–szeptember közötti időszakra jellemző, majd októbertől folyamatos csökkenés figyelhető meg.²⁸ Ebből arra lehet következtetni, hogy a gyermekek többsége október és december közötti időszakban fogant, ami egybeesik a mezőgazdasági munkák befejeztével. Február hónapban is kiemelkedés figyelhető meg a születésszám terén. Ezek a gyermekek május hónapban fogantak, ami szintén kapcsolatban van az agrármunkákkal. A kora tavaszi munkák ekkorra már véget értek, viszont a nyári munkák még csak ezután vették kezdetüket. A születésszám havi megoszlásának vizsgálatakor, ha a vizsgált időszakot felosztjuk a világháború előtti, a háborús, illetve a világháború utáni évekre, számos érdekes adat tárul elénk.

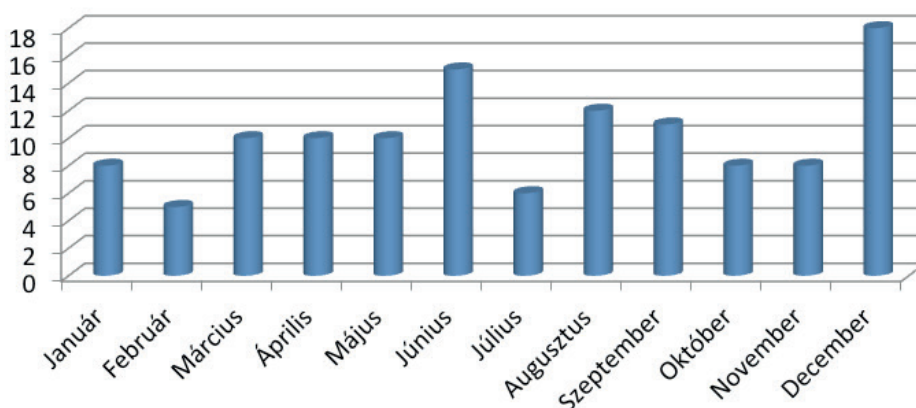
Az 1896-tól 1915 áprilisáig terjedő időszakot vizsgálva az összesített diagramhoz való hasonlóságokat fedezhetünk fel.²⁹ A legmagasabb születésszám itt is július és augusztus hónapokra jellemző, valamint még a február hónapra is. A legkevesebb születés viszont november és december hónapokban történik. Szá-

²⁸ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

²⁹ Az I. világháború 1914. július 28-án tört ki, így augusztus elejére a falu férfi lakosságának jelentős része hadba vonult. Éppen ezért az 1915 áprilisáig született gyermekek még a háború kitörése előtt fogantak, így őket a világháború előtti gyermekekhez kell sorolnunk.

mos ponton eltér a háborús években – 1915 májusától 1919 júliusáig – történt születések havi megoszlása.³⁰

**A születésszám havi megoszlása
1915 májusa és 1919 júliusáig**

A diagram alapján megállapíthatjuk, hogy ekkor a december hónapban történő születésszám emelkedik ki, illetve ezt követi a júniusi. Arra, hogy miért éppen ezekben a hónapokban történik a kiemelkedés, azt a magyarázatot adhatjuk, hogy a fronton harcoló katonák egy részét a mezőgazdasági munkák – különösen a vetési és betakarítási munkák – idejére szabadságolták. Ha kiszámoljuk, hogy mikor történt a júniusi és decemberi gyermekek fogantatása, az valóban egybeesik a betakarítási munkák (szeptember), illetve a vetési munkák (március) idejével. A háború utáni években a havi megoszlás némileg átalakult. A legmagasabb születésszám szeptember hónapra jellemző, majd ezt követi a június és az október. A háború előtti évekre jellemző július-augusztusi születési csúcs itt már nem figyelhető meg.³¹

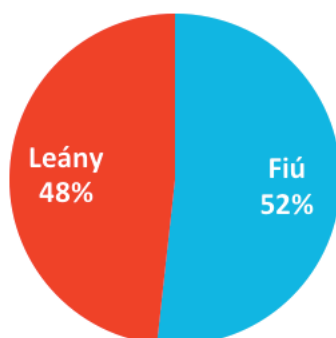
Mindenképpen érdemes megvizsgálnunk az érintett időszakban született gyermekek nemének arányát. Ehhez elsőként a népszámlálási adatokat kell segítségül hívunk. Az 1900-as, az 1910-es és az 1920-as népszámlálás adatait elemezve megállapíthatjuk, hogy a községben jelenlévő népesség körében nőttöbblet figyel-

³⁰ Az időhatárok itt is a fogantatás idejét tükrözik, az 1915 májusában született gyermekek 1914 augusztusában, tehát a háború első hónapjában fogantak. Az 1919 júliusában született gyermekek viszont 1918 októberében, az utolsó háborús hónapban fogantak, ugyanis az Osztrák-Magyar Monarchia 1918. november 3-án aláírja a fegyverszünetet.

³¹ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

hető meg.³² Ha viszont megvizsgáljuk az 1896–1924 között született gyermekek nemének arányát, fiútöbbséget állapíthatunk meg, ugyanis 917 fiú és 855 leány született.³³

A nemek megoszlása a születendő gyermekeknél 1896–1924 között

Ezt jól szemlélteti az ezzel kapcsolatos diagram is, mely szerint a 48–52%-os arány figyelhető meg, a fiúk javára. Ha csak az I. világháború előtt fogant gyermekek nemét vizsgáljuk, tehát akik 1915 áprilisáig születtek, szintén a 48–52%-os arányt figyelhetjük meg. Ha részletesebben megvizsgáljuk az egyes nemek arányát, ingadozásokat fedezhetünk fel. A 19. század utolsó éveiben, tehát 1896–1900 között több leánygyermek született. A 20. század első 5 évében viszont változás történt, az 1901 és 1905 között született gyermekeknél abszolút fiútöbbséget figyelhetünk meg. A következő 5 éves periódusban ismét leánytöbbséggel kell számolnunk, majd 1911-től a vizsgált időszak végéig fiútöbbséget figyelhetünk meg.³⁴

A háborús évek azonban a már említett 48–52%-os arányt is kimozdították, bár ennek mértéke nem túlzottan jelentős. A diagramról leolvashatjuk, hogy 1915 májusa és 1919 júliusa között a nemek aránya 50–50%-os arányt mutat.³⁵ Közismert viszont az a jelenség, hogy háborús időszakban több fiúgyermek születik, mint

³² Az 1900–1920. évi népszámlálások adatai. Forrás: <http://konyvtar.ksh.hu/neda/> (Utolsó letöltés: 2014. 06. 15.)

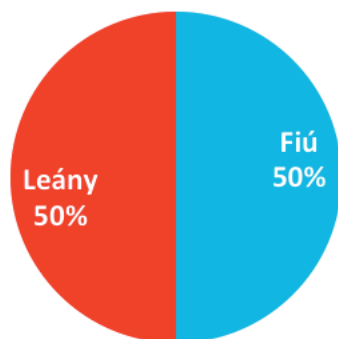
³³ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

³⁴ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

³⁵ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

leány. Romhány esetében ez a jelenség nem állapítható meg, a világháború idején fogant gyermekeknél a nemek aránya egyenlő volt.

A nemek megoszlása a születendő gyermekeknél 1915 májusa és 1919 júliusa között

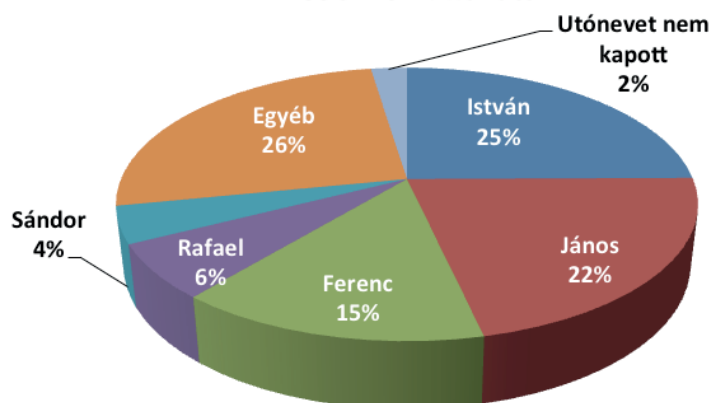
A háború után, tehát 1919 augusztusától 1924-ig született gyermekek nemének aránya nagyjából visszaállt a háború előtti szintre, ekkor 47–53%-os arányt figyelhetünk meg, ugyancsak a fiúk javára.³⁶

A gyermekáldás jellemzőinek tanulmányozásánál mindenképpen szükséges szólnunk a névadási szokásokról. Itt külön kell figyelembe vennünk a férfi illetve a női keresztnév adásának gyakoriságát. A vizsgálat során kiderült, hogy a gyermekek keresztnéveinek változatossága elenyésző, az esetek nagy többségében ugyanazokat a neveket adják. Férfinevek közül 41, női nevek közül 42 féle keresztnév fordul elő a vizsgált időszakban.³⁷ Kettős keresztnév esetében itt csak az első nevet vettük figyelembe.

³⁶NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

³⁷NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

A leggyakrabban adott férfi keresztnévek 1896–1924 között

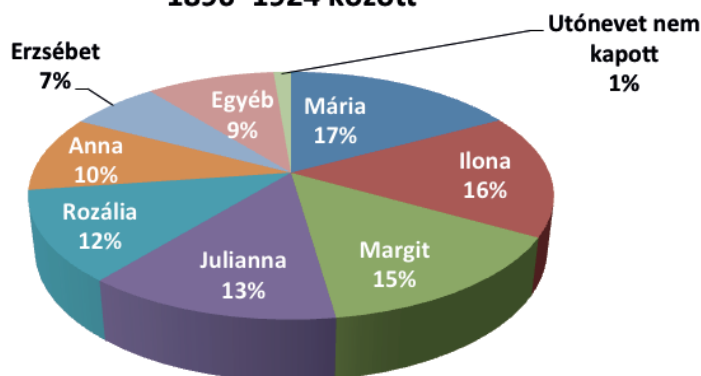
A diagramon jól látható, hogy a férfinevek esetében leggyakrabban az István és a János fordul elő. A vizsgált időszakban született fiúgyermekek egynegyedét István névre keresztelték, szinte minden családban volt ilyen nevű gyermek. Ettől nem sokkal maradt el a János, a fiúgyermekek 22%-a kapta ezt a nevet. Ezt követi a Ferenc 15%-kal, illetve az országos szinten ritkábban adott Rafael, majd pedig a Sándor. A fiúgyermekek 26%-a egyéb utónevet kapott, de ezeknek a keresztnéveknek gyakorisága a vizsgált 28 évben 30 alatt volt.³⁸ Arra, hogy miért éppen ezeket a keresztnéveket adták a gyermekeknek, kétféle magyarázat lehetséges. Ha a keresztnévek eredetét megvizsgáljuk, kiderül számunkra, hogy egy része bibliai eredetű – mint például a János és a Rafael –, más részük görög eredetű – például az István, illetve a Sándor –. Ugyanakkor érdekes, hogy a diagramon ábrázolt leggyakoribb keresztnéveknek volt a történelem során szentként tisztelt gazdája. Az összes, utónevet is kapott fiúgyermekek durván 7%-át jeles napokról, ünnepekről nevezték el. A másik magyarázat a keresztnévek adására az lehet, hogy fiúgyermekek sok esetben az édesapa nevét kapták. Ez a jelenség leggyakrabban az István, a János, a Ferenc és a Rafael keresztnéveknél fordult elő. Az összes, utónevet is kapott fiúgyermekek 26%-a az apa nevét kapta. Összességében véve megállapíthatjuk, hogy a keresztnévek adásának fő indoka az édesapa keresztnévének továbbörökítése volt. Romhány esetében külön érdemes foglalkozni a Rafael keresztnévvel. Országos viszonylatban ritka keresztnévről van szó, ennek ellenére Romhányban az összes utónevet is kapott fiúgyermekek 6%-a Rafael nevet kapott. További kérdést vetett fel, hogy vajon miért lehetett közkedvelt kereszt-

³⁸ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

név a faluban a Rafael, milyen kötődése lehetett a falunak Rafael arkangyalhoz. A falubéli idősök szóbeli tájékoztatása alapján azonban megállapítást nyert, hogy ennek semmilyen vallási magyarázata nincs, s ezt igazolták a következő adatok is: Rafael nap környékén, tehát június 20-a körüli napokban született fiúknak csupán egyetlen esetben adtak Rafael nevet, viszont 10 esetben a gyermeket az apa után nevezték el. Ez a Rafael keresztnévet kapott gyermekek 17%-át jelenti. Romhány kapcsán szükséges szólnunk még egy másik érdekes jelenségről is, mégpedig arról, hogy a falu védőszentje Sárkányölő Szent György, ezért magától értetődő lenne, hogy gyakori keresztnév legyen a községben. Ennek ellenére viszont igen ritkán adtak a korbán György nevet a gyermekeknek. Összesen 7 ilyen eset fordult elő a 28 év alatt, illetve 1 gyermek második keresztnévként kapta ezt. Ez az összes, utónevet is kapott fiúgyermekek 0,8%-át jelentette, tehát az arány mindenképpen csekély mértékű volt.

A női keresztnévek adása már valamivel kiegyenlítettebb volt, mint a férfiaké, hiszen itt nincsenek olyan szembetűnő különbségek. A diagramon is látható, hogy a leggyakrabban adott női keresztnévek a Mária, az Ilona, illetve a Margit voltak.

A leggyakrabban adott női keresztnévek 1896–1924 között

Ezeket követi kis lemaradással a Julianna illetve a Rozália, vagy ahogyan a korszakban használták, Rozál. Ezeknek az utóneveknek gyakorisága még meghaladta a 100 esetet. Az Anna és az Erzsébet még 50-nél több alkalommal fordult elő a 28 év alatt. A női keresztnévek 9%-ának gyakorisága viszont már 20 alá esik.³⁹ A női keresztnéveknél is megfigyelhető, hogy jelentős részük bibliai eredetű, mint például a Mária, az Anna és az Erzsébet. Az Ilona és a Margit görög, a Julianna

³⁹ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

és a Rozália latin, illetve olasz eredetű keresztnévek. Leánygyermekes esetében is érdemes megvizsgálnunk, hogy mi indokolta, hogy ezeket a keresztnéveket kapják. A vizsgált időszakban született leányok 7,5%-át a környező jeles napokról, ünnepekről nevezték el, ez az arány nagyjából megegyezik a fiúgyermekével. Itt is látható tehát, hogy a keresztnévek egy részét vallási alapon választották ki a szülők. Itt is jelen volt az a szokás, hogy a gyermeket a szülő után nevezik el, az utónevet kapott leánygyermek 11%-a az édesanyja nevét kapta. Ez az arány azonban elmarad a fiúk esetében megállapított 26%-tól, tehát leányok esetében nagyobb volt a változatos névadás aránya.⁴⁰ A női neveknél ugyanakkor megfigyelhető, hogy Romhányban az országos szinten kedvelt Katalin név alig jelenik meg. Mindössze egyetlen alkalommal kereszteltek gyermeket erre a névre, ekkor is csak kettős név formájában fordult elő.

A vizsgált korszakban szokásban volt a kettős, sőt a hármas keresztnévek adása is. Összesen 86 ilyen eset történt Romhányban, ebből 44 esetben fiúk, 42 esetben pedig leányok kaptak többes nevet. A többes keresztnéveknél megfigyelhető, hogy 79%-ban értelmiségiek, illetve mesteremberek gyermekeinél volt szokásban, földműves és cseléd családokban nem. A kettős illetve a hármas keresztnévek 10%-ban hozhatók összefüggésbe közeli jeles napokkal, illetve ünnepekkel, 37%-ban pedig valamelyik szülő nevével vannak kapcsolatban. Fiúgyermekes esetében leggyakrabban a Gyula, a László, az István, a Tibor és a Jenő nevek mellé adtak másik keresztnévet is. Leányoknál viszont az Anna, az Ilona, a Margit és a Mária utónevek mellett fordul elő a leggyakrabban másik keresztnév is. Ugyanakkor le kell szögeznünk azt is, hogy női nevek esetében ezeket a neveket adták a leggyakrabban a gyermekeknek, ahogyan arról korábban már volt szó.

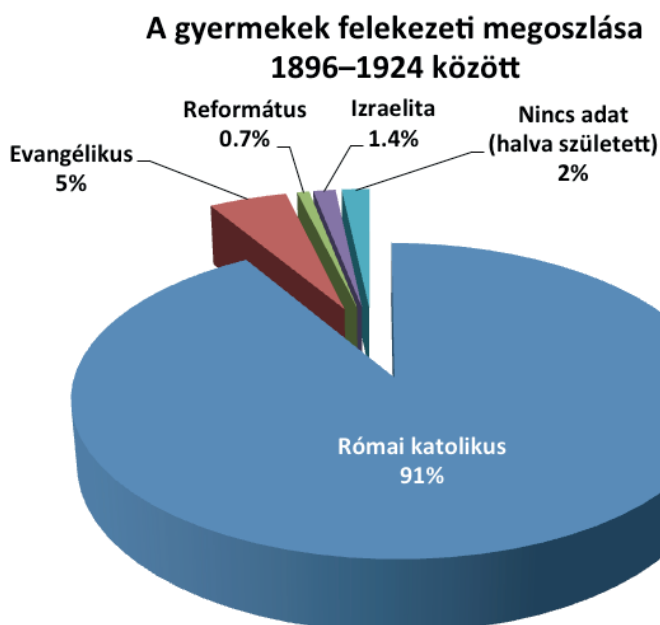
A névadási szokásoknál szólnunk kell arról a jelenségről is, ami a 19–20. század fordulóján a gyermekhalandóság miatt igen gyakran előfordult a családoknál. Ez pedig egyes családokon belül ismétlődő keresztnévek előfordulásához vezet. Sok esetben a nemrégiben elhunyt gyermek nevére keresztelték az újszülött gyermeket. Romhányban a vizsgált időszakban 86 ilyen eset volt, tehát 86 alkalommal ismétlődött a keresztnév az egyes családokban.⁴¹ A leggyakrabban a Ferenc, a János, az István, a Rozália és az Ilona nevek ismétlődtek. Voltak olyan családok is, ahol háromszor is megismétlődött ugyanaz a keresztnév, mint például az István, János, Endre, Mária, Rozália nevek.

Az 1896–1924 között született gyermekek felekezeti megoszlását vizsgálva jelentős aránytalanságokat figyelhetünk meg az egyes felekezetek között. A diagram alapján megállapíthatjuk, hogy a vizsgált korszakban született gyermekek többsége római katolikus volt, arányuk 91%-ot tett ki. A gyermekek mindössze 7%-a tartozott egyéb felekezethez, melyek közül az evangélikus, a református és

⁴⁰ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁴¹ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

az izraelita volt jelen.⁴² A római katolikus dominancia igen érdekes jelenségnek tekinthető, hiszen a környező települések Kétdobony, Szátok és Tereske kivételével jelentős tót kisebbséggel rendelkező falvak voltak, felekezeti megoszlásuk terén többségében az evangélikus dominancia figyelhető meg. Kétdobony lakossága is túlnyomórészt evangélikus, így tehát Romhány tulajdonképpen egy római katolikus szigetnek is tekinthető.

Ezzel szemben az evangélikusok aránya Romhányban csekély, mindössze 85 evangélikus gyermek született 45 családból a vizsgált időszakban, számarányuk az élve született gyermekek 5%-át tette ki. A gyermeket vállaló evangélikus családok között jelen voltak a földműves, a cseléd, az iparos, a földbirtokos és mérnök családok egyaránt.

Református felekezetű gyermekek csak nagyon csekély számban születtek Romhányban, összesen 13 református gyermek látott napvilágot 8 családból, arányuk még az élve született gyermekek 1%-át sem tette ki. Református gyermekek főként az 1910-es évektől kezdve születtek, az első református születés 1909-ben történt.⁴³ A református gyermekek többségének családja nem romhányi illetőségű

⁴² NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁴³ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

volt, a vasút érkezésével egy időben települtek be a faluba, és a vasútnál vállaltak munkát. A vasutas családok mellett jelen volt például a cipésmester, illetve a gazdatiszt családja is. A korszakban 24 izraelita gyermek született, ami az élve született gyermekek 1,4%-át teszi ki. Az izraelita felekezetű gyermekek többsége kereskedő családból származott, de ugyanakkor megtalálhatók voltak az orvosi és kocsmáros családok is.⁴⁴ A halva született gyermekek esetében viszont nem vizsgálható a vallás, hiszen őket nem keresztelték meg, a vegyes házasságoknál pedig a „tervezett” vallás nem egyértelmű.

Külön figyelmet kell szentelnünk az eltérő felekezetű emberek házasságából született gyermekekre. Azt, hogy ezek a gyermekek melyik szülő vallását kövessék, az 1894. évi XXXII. törvénycikk részletesen szabályozta. A törvénycikket olvasva kiderül számunkra, hogy vegyes házasságok esetén a szülőknek megegyezést kellett kötniük a főszolgabíró, a közjegyző, a polgármester vagy a járásbíró előtt. Ennek alapján dönthettek arról, hogy a gyermekek az apa vagy az anya vallását kövessék. A törvénycikk szól arról is, hogy megegyezés hiányában a fiúgyermekeknek az apa, leánygyermekeknek az anya vallását kell követniük.⁴⁵ Romhányban 90 gyermek született vegyes házasságból, ez 46 családot jelentett⁴⁶ Vegyes házasságból született gyermekek vizsgálatánál számos problémával kell számolnunk. A törvény értelmében, ha nem születik megegyezés a házasuló felek között a gyermek követendő vallásáról, akkor a vallást nemek szerint fogja követni, tehát a fiú az apáét, a leány pedig az anyáét. Az anyakönyvi bejegyzésekben azonban számos pontatlanság figyelhető meg, ugyanis több esetben nem jegyezték be a szülők közötti megegyezést. Éppen ezért nem tudhatjuk biztosan, hogy történt-e a gyermek vallásával kapcsolatos megegyezés, vagy sem. Az anyakönyvi bejegyzések alapján az anya vallását 39 esetben követték a gyermekek, apa vallását pedig 27-en. További 20 esetről biztos tudomásunk van, hogy a szülők között nem történt megegyezés, tehát a gyermekek nemük alapján követték vallásukat. Ilyen eset 10 fiú, illetve 10 leánygyermek esetében fordult elő. Tehát összességében véve az 1896–1924 között vegyes házasságból született gyermekek közül 49-en az anya vallását követték, ami a vegyes házasságból élve született gyermekek 57%-át jelentette, illetve 37 esetben az apa vallását követték a gyermekek, arányuk 43% volt. 4 esetben nem határozhatjuk meg a gyermek vallását, hiszen ők holtan születtek.⁴⁷ Pontosabb adatokat kaphatunk viszont arra vonatkozólag, hogy a vegyes házasságokból született gyermekek melyik vallást milyen arányban követték. Az anyakönyvi bejegyzéseket tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy az élve született gyermekek 58%-a római katolikus, 35%-a evangélikus, s csupán 7%-a

⁴⁴ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁴⁵ Forrás: www.1000ev.hu (Utolsó letöltés: 2014. 06. 15.)

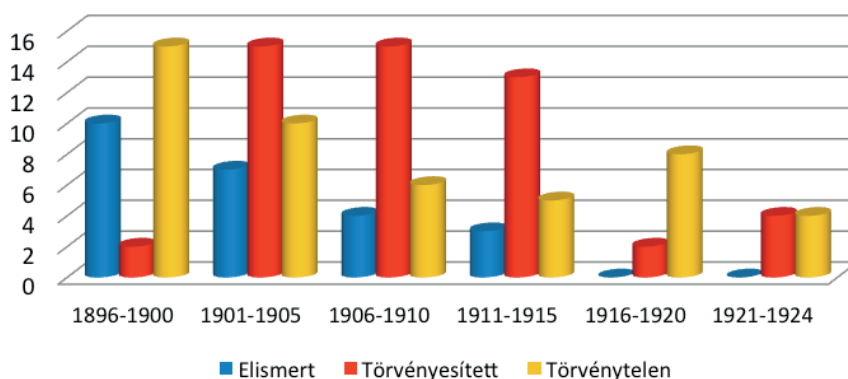
⁴⁶ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁴⁷ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

református vallást követett.⁴⁸ Megfigyelhető, hogy izraelita felekezetűek esetében nem történt a korszakban vegyes házasság, illetve vegyes házasságból származó gyermekszületés sem. Ebből következik, hogy az izraeliták felekezeti szempontból teljes izolációban léteztek.

A 19. század végén és a 20. század első negyedében előfordultak házasságon kívüli születések. Ezt a korban egy nő által elkövethető legnagyobb bűnök egyikének tartották, bár sok esetben nemi erőszak áldozatai lettek. A defloratát, vagyis a virágát veszített nőt egész életében megbélyegezték. Az általam vizsgált időszakban összesen 134 házasságon kívüli, vagy más szóval törvénytelen születés történt, ami az összes születés 7,5%-a volt.⁴⁹

**A házasságon kívüli születések arányának változásai
1896–1924 között**

Ebből azonban csak 123 gyermeket tudunk vizsgálni, ugyanis 11 gyermek további sorsáról nincs tudomásunk, őket tehát az arányok megtartásának érdekében ki kellett vennünk a vizsgálatból. A törvénytelenül született gyermekek sorsának 3 lehetséges útja volt. Egyrészt a gyermek születése után a természetes apa apasági elismerő nyilatkozatot tett, tehát a gyermeket magáénak ismerte el, ugyanakkor a gyermek továbbra is törvénytelen maradt. A második lehetőség az volt, hogy a házasságon kívül született gyermeket utólagos házasságkötéssel törvényesítették. A harmadik, s egyben a legrosszabb lehetőség pedig az volt, hogy a gyermeket se nem ismerték el, se nem törvényesítették, tehát törvénytelen gyermek maradt. A házasságon kívül született, vizsgálható gyermekek 19,5%-át az apa apasági nyilatkozattal elismerte, 41%-ukat utólagos házassággal törvényesítették, 39%-uk pe-

⁴⁸NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁴⁹NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

dig törvénytelen maradt.⁵⁰ Az általunk vizsgált időszakot mindenképpen érdemes kisebb periódusokra bontani, hogy részletesebb képet kapjunk a házasságon kívül történt születések arányának változásairól.

A 19. század utolsó éveiben, tehát 1896–1900 között 27 gyermek született házasságon kívül. Megfigyelhetjük a diagram alapján is, hogy az így született gyermekek nagy része törvénytelen maradt, arányuk 55,5%-ot tett ki. Az utólagos házassággal való törvényesítés nem volt szokásban, mindössze 2 alkalommal történt ilyen eset. A legjobb eset, ami az így született gyermekekkel történhetett, hogy az apa elismerte őket, de ugyanúgy törvénytelenek maradtak, arányuk 37% volt.⁵¹ A 20. század első éveiben változást figyelhetünk meg. 1901–1905 között 32 vizsgálható gyermek született házasságon kívül. Közülük 10-en maradtak törvénytelenek, arányuk 31%-ot tett ki, a gyermekek 21,8%-át a természetes apa elismerte, 46,8%-ukat pedig utólagos házasságkötéssel törvényesítették.⁵² Láthatjuk tehát, hogy a törvényesítés népszerűbbé vált a 19. század végéhez képest, s így jelentősen lecsökkent a törvénytelenül maradó gyermekek száma. Az 1906–1910 közötti időszakban 25 vizsgálható gyermek született házasságon kívül, 24%-uk maradt törvénytelen, 16%-ukat az apa elismerte, 60%-ukat pedig utólag törvényesítették. A következő időszakban, 1911–1915 között 21 vizsgálható gyermek látott napvilágot házasságon kívül. Számuk az előző időszakhoz képest csökkent. A gyermekek 62%-át utólagosan törvényesítették, 14%-ukat elismerték, és 24%-uk törvénytelen maradt.⁵³ Megfigyelhetjük tehát, hogy az utólagos törvényesítés aránya fokozatosan növekszik, a pusztai apai elismerése pedig csökkenő tendenciát mutat. Az 1916–1920 közötti időszakban 10 vizsgálható, házasságon kívüli születés történt. Érdekes, hogy apai elismerés ekkor már nincsen jelen, a gyermekek 20%-át törvényesítették, 80%-uk viszont törvénytelen maradt.⁵⁴ Ismét megnövekedett tehát a törvénytelenül maradtak száma, arányuk magasabb lett, mint a 19. század utolsó éveiben volt. Az anyakönyvi bejegyzéseket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a törvénytelenül maradt gyermekek több mint fele a világháború utáni években, tehát 1919-ben és 1920-ban született. A vizsgált időszakunk végén, az 1921–1924 közötti években 8 vizsgálható, törvénytelen születés történt. Apai elismerés ebben az időszakban sem történt, a gyermekek 50%-át törvényesítették, és ugyancsak 50%-uk törvénytelen maradt.⁵⁵ Az előző időszakhoz képest nőtt az utólagosan törvényesített gyermekek aránya, csökkent viszont a törvénytelenül

⁵⁰ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁵¹ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁵² NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁵³ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁵⁴ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁵⁵ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

maradtaké. Ehhez nyilván hozzájárult az a tény is, hogy az 1921–1924 közötti években kevesebb házasságon kívüli születés történt.

A törvénytelen születések zömében cselédeknel, illetve földműveseknél fordultak elő, mesteremberek esetében csupán néhány ilyen eset fordul elő.⁵⁶ A gyermekhalandóság a törvénytelen gyermekeknel különösen magas volt, a vizsgálható gyermekek 48%-a gyermekkorban elhunyt. A gyermekhalandóság főként a cseléd leányanyák gyermekeinél volt magas, 26 gyermekből mindössze 6-an érték meg a felnőttkort. A legtöbb gyermek néhány hónapos korában elhalálozott, az 1 éves kort csak 3 esetben érték meg.⁵⁷ Felvetődik a kérdés tehát, hogy vajon mi okozhatta ezeknek a törvénytelen gyermekeknek a halálát. Elsőként fontos számba vennünk, hogy a vizsgált korszakban élő, nincstelen cselédek igen nagy nyomorban és nélkülözésben éltek. Ebből kifolyólag gyermekeiket sem tudták megfelelően ellátni. Ugyanakkor viszont ott van az a tény is, hogy a törvénytelenül született gyermek nemkívánatos volt, éppen ezért különféle módszerekkel igyekeztek eltenni az útból. Számos példa volt erre a történelemben a későbbi idők során is, mint például az 1929-es tiszazugi arzénés ügy, amelyről köztudott, hogy a szokás országos méretet öltött. Az anyakönyveket vizsgálva számos cseléd leányanyánál szembe-sülhetünk azzal a jelenséggel, hogy a pár hónaposan elhunyt gyermek dajkaságba volt adva, az édesanya pedig elköltözött Romhányból, legtöbb esetben Vácra, de volt olyan is, hogy ismeretlen helyre.⁵⁸ A házasságon kívül született gyermekek esetén a gyermekhalandóság mértéke a 19. század végén volt a legmagasabb, ekkor a vizsgálható gyermekek 81%-a gyermekkorban meghalt, jelentős részük még az 1 éves kort sem érte meg. Törvénytelenül maradt gyermekek esetében csak 2-en érték meg a felnőttkort. A 20. század első 5 évében ez az arány 37,5%-ra zuhant le, melynek oka, hogy a gyermekek jelentős részét törvényesítették. Az 1906–1910 közötti időszakban a gyermekhalandóság mértéke ismét emelkedett, a vizsgálható házasságon kívüli gyermekek 48%-a hunyt el gyermekkorban. Az 1910-es évek első felében ez az arány 28,6%-ra csökkent. A csökkenő tendencia a világháború utáni években ismét megtörik, a gyermekhalandóság mértéke 50%-os arányt mutat, és egyik gyermeket sem törvényesítették és nem is ismerte el az apa. Az ekkor elhalt gyermekek többsége az I. világháború éveiben született, kisebb része 1920-ban. Az 1921–1924 közötti években a vizsgálható házasságon kívüli gyermekek közül csak egyetlen gyermek halálozott el gyermekkorban.⁵⁹

A korszakban a településen volt néhány ikerszülés is, összesen 26 ikerpár született, ez az arány azonban valamivel magasabb az ikerszülések napjainkban is-

⁵⁶NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁵⁷NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁵⁸NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁵⁹NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

mert arányánál.⁶⁰ Romhányban az ikerszületések az összes születésnek durván 3%-át tették ki korszakunkban. Összesen 23 családban történt ikerszülés, ugyanis volt 3 olyan család a faluban, ahol két alkalommal is születtek ikrek.⁶¹

*Kétpetéjű romhányi ikerpár Túri Margit és Túri Ágnes – 1920 körül
Forrás: a szerző tulajdona*

Az ikerpároknál a gyermekhalandóság mértéke szintén magasabb volt, mint az átlag, melynek okát a magzat fejletlenségében, illetve a születési rendellenességekben kereshetjük. Az ikerszülések 66%-ában mindkét gyermek gyermekkorban meghalt, 19%-ban csak az egyik gyermek érte meg a felnőtt kort, s csupán 15%-ban érte meg a felnőtt kort az ikerpár, ami 4 párt jelentett. Különösen érdekes az

⁶⁰ Napjainkban országos szinten természetes fogantatás esetén az átlagos arány, hogy körülbelül minden 80. születésre jut egy ikerszülés. Ez Romhány esetében azt jelentené, hogy korszakunkban körülbelül 22 ikerszülésnek kellett volna történnie. Forrás: www.mek.oszk.hu (Utolsó letöltés: 2014. 06. 14.)

⁶¹ NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

1897-es, az 1913-as és az 1915-ös év, ugyanis az ezekben az években született 2, illetve 3 ikerpárból mindegyik gyermekként elhalálozott.⁶²

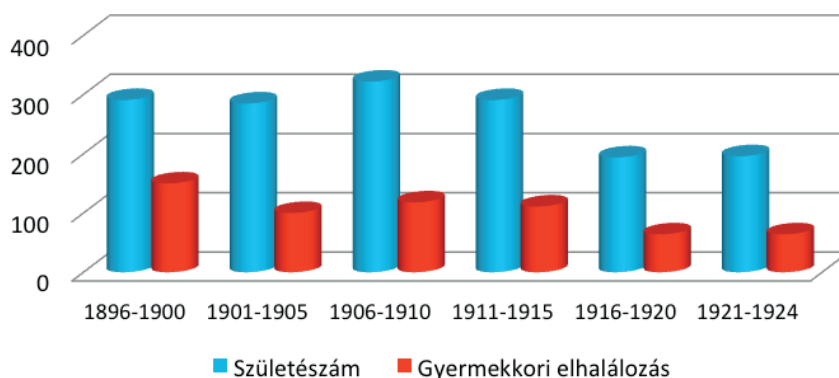
A gyermekáldás szomorú, de ugyanakkor a korszakunkban természetes velejárója volt a gyermekhalandóság. Ennek aránya a korszakunkon belüli periódusokban folyamatosan ingadozott, melyet az ehhez kapcsolódó diagram is szemléltet. A gyermekhalandóság vizsgálatánál számolnunk kell azzal a problémával, hogy nem minden gyermek halálának idejét tudjuk, hiszen többen elköltöztek a faluból, vagy nem rögzítették a haláleset idejét. Éppen ezért az olyan születéseket, ahol nem ismert a halál ideje, kivettük a vizsgálatból. Így tehát az adott generációkban jelen lévő gyermekhalandóság arányai megmaradtak. A másik probléma, hogy mikortól számíthatjuk a gyermeket felnőtt korúnak. A napjainkra jellemző korhatár itt nem alkalmazható, hiszen a leánygyermek egy része 16–17 évesen már házasságot kötött, sőt gyermeket is szült. A korszakra vonatkozó törvényeket átvizsgálva is ellentmondást tapasztalhatunk. Az 1877. évi XX. törvénycikk értelmében a gyermekek 24. életévük betöltéséig kiskorúnak számítanak, nagykorúsítással viszont 18. életévtől felnőttnek tekinthetők. A házassági jogról szóló törvény viszont már másképpen fogalmaz; az 1894. évi XXXI. törvénycikk értelmében házasságot csak fejlett korú személy köthet. A törvény a leányokat a 16, fiúkat pedig a 18. életévük betöltése után tekinti fejlett korúnak.⁶³ Tanulmányunkban ezt a megállapítást vettük alapul, a leánygyermekket 16. életévük betöltéséig, a fiúkat pedig a 18. életévük betöltéséig tekintettük kiskorúnak.

A diagramon is látható, hogy a 19. század utolsó éveiben a vizsgálható születések tükrében a gyermekek 51,5%-a gyermekkorban meghalt. A 20. század első éveiben ez az arány 35%-ra csökkent, majd 1906–1910 között minimálisan növekedett, 36,6%-os arányt mutatott, majd a következő periódusra is csak minimális növekedés volt jellemző.

⁶²NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁶³Forrás: www.1000ev.hu (Utolsó letöltés: 2014. 06. 15.)

A gyermekhalandóság aránya az egyes generációkban 1896–1924 között

Az első világháború második felétől kezdve 1924-ig a gyermekhalandóság mértéke ismét lecsökkent, mintegy 33%-os arányt állapíthatunk meg az egyes generációknál.⁶⁴ A 19. század végi magas gyermekhalandóság oka az egészségtelen körülmények, a nem megfelelő higiénés viszonyok voltak. A leggyakoribb halálokok ebben az időszakban a gyermekeknél a gyomor-, illetve bélhurut, a tüdőgyulladás, a gyermekaszály, a hörghurut, illetve a veleszületett gyengeség voltak.⁶⁵ Kisebb járványok is jellemzőek voltak korszakunkra, mint például 1900 március–áprilisában a kanyaró, 1902 márciusában ugyancsak a kanyaró, illetve 1902 novemberétől 1903 januárjáig a vörheny, 1906 nyarán szamárköhhögés, valamint 1918 őszén és 1919 elején a spanyolnátha. A gyermekhalandóság az 1897–1899 közötti generációban volt a legmagasabb, az 1897-ben született gyermekek 51,5%-a, 1898-ban születetteknek 61,5%-a, az 1899-ben születetteknek pedig 57%-a gyermekkorban elhunyt.⁶⁶ Összefüggés figyelhető meg aközött, hogy 1896–1905 között volt a legmagasabb a cselédektől származó törvénytelenül maradt gyermekek száma, illetve ugyanebben az évkörben volt a legmagasabb a gyermekhalandóság mértéke is. Itt is felvetődik tehát a kérdés, hogy vajon mindegyik törvénytelen gyermek természetes halállal halt-e meg.

A gyermekhalandóságon belül érdemes külön figyelmet szánni a halva születések vizsgálatára is. Korszakunkban 30 halva születés történt, az összes születésnek ez 1,7%-a volt. A nemek tekintetében aránytalanság figyelhető meg, fiúgyer-

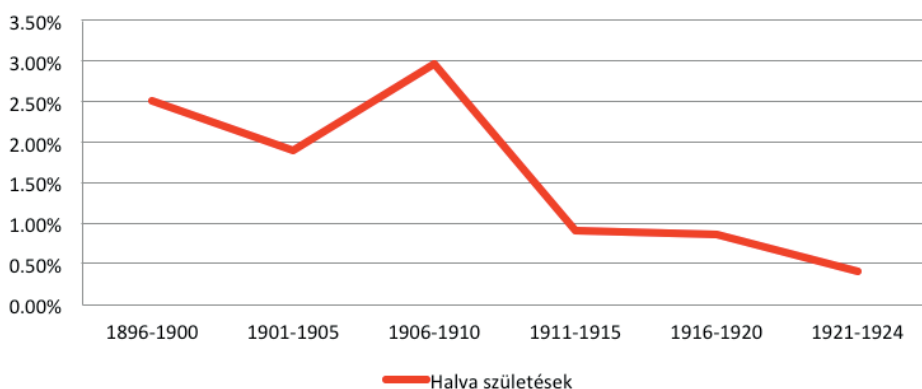
⁶⁴NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁶⁵NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁶⁶NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

mekek esetében jóval gyakoribb volt a halva születés, mint a lányoknál. A halva születések 66,6%-a fiúgyermekeknél történt.⁶⁷

A halva születések arányának változásai 1896–1924 között

A grafikon a halva születések arányát mutatja az összes születés tekintetében az egyes generációkon belül. A grafikonon jól látható, hogy 1896-tól kezdve csökkenő tendenciát mutat a halva születések aránya. A 19. század végén az összes születés 2,5%-a volt halva születés, a 20. század első éveiben ez 2% alá csökkent. A következő periódusban változás következett be, ugyanis 1906–1910 között hirtelen megemelkedett, majdnem elérte a 3%-ot. 1910 után ez az arány drasztikusan lecsökkent, mintegy 1% alá esett, majd egy rövid stagnálás után folytatódik tovább a csökkenő tendencia. 1921–1924 között az összes születés csupán 0,4%-a volt halva születés.⁶⁸ Felmerül tehát a kérdés, hogy mi történhetett 1906–1910 között, ami ennyire megzavarta a csökkenés folyamatát. Miután ismételtelen megvizsgáltuk az adatokat, akkor szembesültünk vele, hogy 1906–1908 között egyetlen asszony 4 holt gyermeket szült.⁶⁹ Egy család szerencsétlen sorsa tehát már elegendő volt a korábbi trend megtörésére, melynek oka a források hiányában sajnos már homályban marad. Feltételezhetjük a magzatok fejletlenségét, az anyával történt balesetet, esetleg kegyetlen bánásmódot, vagy az anya éretlenségét is, de ugyanakkor a nemkívánatos terhességet is.

Munkánk végéhez érve összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy egy település, egy közösség életének vizsgálata számos módszert igényel, ugyanakkor számos

⁶⁷NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁶⁸NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

⁶⁹NML Romhány község állami anyakönyvi másodpéldányai 1896–1924. XXXIII-1 a

problémával kell számolnunk. Ugyanezt megtapasztalhattuk a gyermekáldási szokások tárgyalásának terén. A tanulmányban láthattuk, hogy egy település gyermekáldási szokásainak elemzése milyen sokrétű és összetett. Szólnunk kell viszont számos olyan tényezőről, amelyek ebben a munkában részben terjedelmi okokból, részben további kutatási tevékenység igénylése miatt nem kaptak helyet. Többek között ilyen az elsőszülött gyermekek jellemzőinek vizsgálata, a szülők korának vizsgálata az elsőszülött gyermek vállalásakor, az egyes családokon belüli gyermekszám, de ide tartozik például az adott család foglalkozásának tanulmányozása is. Ezek a résztémák még további kutatások tárgyát képezik, melynek oka, hogy korszakunkban a családokra jellemző volt a migráció a környező települések között. Éppen ezért szükséges a többi település anyakönyvi bejegyzéseinek átvizsgálása is, ezzel az adatok további pontosítása, árnyalása.